

совісті Євангельські християни-баптисти відстоювали свої права і переконання, а радянська тоталітарна система, у свою чергу, безжалісно боролася з ними як із злісними релігійними дисидентами. Ця книга буде корисна студентам, викладачам ВНЗ та усім, хто цікавиться

історією боротьби релігійних громад за свої духовні переконання.

Юрій ФІГУРНИЙ

кандидат історичних наук,
завідувач відділу
української етнології ННДІУВІ

**«АЙСБЕРГ» ПРОТИ «КРИГОЛАМУ»,
АБО МАНІВЦЯМИ ІСТОРІЇ СЕКРЕТНИХ СЛУЖБ
(Рецензія на наукове видання Чайковського А.С. «Айсберг. 3 історії
органів внутрішніх справ і державної безпеки України». –
К.: Парламентське видавництво, 2013. – 704 с.)**

Інтереси забезпечення безпеки суверенної Української держави поставили на порядок денний завдання професійної підготовки та патріотичного виховання нової генерації співробітників правоохоронних органів та спеціальних служб. Однією із заporук успішного формування професійних та особистих якостей співробітників цих важливих атрибутів будь-якої державності є пізнання ними історико-правового минулого України, і в тому числі – історії розвідки, контррозвідки, органів захисту правопорядку.

Свого часу один із засновників та директорів ЦРУ США Ален Даллес зауважив, що кращим засобом оволодіння спеціальністю він завжди вважав «аналіз історичних прецедентів». Дійсно, важливою особливістю опанування співробітниками згаданих структур історичними знаннями є не лише повага до минулого, але й критичне, творче урахування як позитивного, так і негативного досвіду, розуміння складної діалектики героїчного і трагічного. Коли ставлення до історичних подій є своєрідним індикатором

суспільно-політичних уподобань як окремих особистостей, так і політичних об'єднань, коли минуле нерідко піддається свідомому, кон'юнктурному перекрученню, здатність захисника Вітчизни оволодіти механізмом пізнання й аналізу складних історичних явищ стає невід'ємним елементом його професійної культури та морально-психологічної стійкості.

Тут можна виокремити принаймні дві причини, що спонукають на початку третього тисячоліття звертатися і до «таємного фронту» сивої давнини, і до діяльності співробітників силових структур останніх десятиліть.

По-перше, професіонал має оволодіти оперативним мистецтвом, складова якого – історичний досвід, накопичений у процесі діяльності спецслужб України й інших держав. Зрозуміло, що далеко не все із професійних доробків наших попередників зберегло актуальність. Не все гідне наслідування з огляду на конституційні підвалини життя нашої держави та норми демократичного суспільства. Проте певні прийоми й засоби

оперативної діяльності, як мовиться, з нею і відіміруть, отож слушний досвід їх застосування не обтяжить і сучасного оперпрацівника.

По-друге, звернення до історії національних спецслужб – важливий засіб виховання співробітника спецслужби на основі збереження й примноження кращих професійних традицій вітчизняних органів розвідки та контррозвідки. Як відомо, СБ України не є правонаступницею органів державної безпеки радянської України і, тим більше, інших спецслужб Української держави різних періодів її історії. Однак не може існувати сучасна спецслужба без усвідомлення саме *історичного коріння*, не можуть бути «безбатченками» її співробітники.

Органи безпеки та внутрішніх справ є обов'язковим атрибутом будь-якої суверенної державності, а ігнорування чи недооцінка їхньої ролі можуть призвести до катастрофічних наслідків – внутрішнього безладдя, втрати незалежності й територіальної цілісності. В особливостях функціональних завдань та поточної діяльності спецслужб промовисто втілюються політичні спрямування державного організму. Отже, вивчення минулого спецслужб відкриває широкі перспективи для глибшого пізнання історії української державності в різні періоди її існування, а також боротьби нашого народу за суверенність і соборність. Наявність правоохоронної та спеціальної діяльності в рамках різних історичних типів національної державності підкреслює тривалість традиції державотворення в Україні.

Минуле вітчизняних правоохоронних органів рясніє прикладами мужності й професіоналізму у виконанні військового обов'язку, відданого служіння

Батьківщині. Згадаймо звитягу відомих і безвісних козаків-розвідників доби Хмельниччини, участь у боротьбі за українську державність часів національно-демократичної революції 1917–1921 рр., вагомий внесок співробітників НКВС-НКДБ у подолання нацистської агресії, професіоналізм тих працівників спецорганів, що не дали світові сповзти в полум'я третьої світової війни, їхню самовіддану участь у ліквідації наслідків катастрофи на ЧАЕС.

Можна справедливо зауважити: а як бути з негативними проявами у діяльності тих же радянських спецслужб, перетворених тоталітарним режимом на головне знаряддя репресивної політики, злочинів проти власного народу, придушення інакомислення тощо? Упевнені, що об'єктивне висвітлення цих фактів відіграє свою роль, адже вчить, до чого призводить брак законного і гуманістичного чинників у діяльності спецслужб, якою трагедією обертається не лише для суспільства, але й для самих «гвинтиків» – виконавців у мундирах.

Годі казати, який обсяг матеріалів про участь органів держбезпеки у свавіллі сталінського режиму став надбанням гласності за останні 20–25 років. У свідомості частини населення сучасні органи безпеки, зрозуміло, асоціюються з «сталінсько-беріївськими катами» та іншими відразливими стереотипами. До речі, саме військова історія у широкому розумінні стала полем найбільш брутальних перекирвань та «дегероїзації» минулого, своєрідним символом чого став сумнозвісний «Криголам» Віктора Резуна-Суворова (якого свого часу назвали б «перекинчиком» або «предавчиком»).

Певна річ, нинішні співробітники МВС та СБУ не відповідальні за минуле.

Проте вони мають знати всю, бодай і гірку, правду про діяльність історичних попередників, розуміти реальні причини ексцесів та бути готовими аргументовано довести принципову відмінність у завданнях і методах дій правоохоронців сучасної України і винуватців тогочасного беззаконня. Визнати правду – це вже запорука формування атмосфери довіри в діалозі як спецслужби із суспільством, так і конкретного оперативного працівника з пересічним громадянином.

Саме це обумовлює важливість неупередженого, поглибленого й ґрунтованого на документальній базі дослідження історії вітчизняних спеціальних та правоохоронних структур. Проте не менш важливо і поширення знань про них не лише серед професійного середовища, але й широкої громадськості, особливо молоді, чий світогляд формувався у добу тотальної, цілеспрямованої та огульної дискредитації самого інституту державності як такої та її силового блоку.

З погляду узагальнення й популяризації знань з минулого вітчизняних органів внутрішніх справ та державної безпеки помітними кроком уперед (після тривалого періоду відвертого шельмування пам'яті про захисників Вітчизни, зведення історії органів безпеки та внутрішніх справ виключно до незаконних репресій, одіозних персонажів та порушень прав людини) став вихід капітальної праці директора Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії МОН України доктора історичних наук, професора Анатолія Чайковського «Айсберг. З історії органів внутрішніх справ і державної безпеки України». Професійному середовищу полковник у відставці А.Чайковський відомий як знаний

дослідник історико-правових проблем, історії правоохоронних органів, спецслужб та їх участі у Великій Вітчизняній війні, колишній проректор Національної академії внутрішніх справ України. Його праці стоять в ряду з працями таких відомих знавців «таємної історії» України, як Олександр Ярмиш, Володимир Сідак, Віктор Ченцов, Віктор Золотарьов, Микола Щербак.

Основний зміст рецензованого видання визначається розкриттям еволюції органів державної безпеки та внутрішніх справ, які діяли на землях України з найдавніших часів до здобуття Україною незалежності у 1991 році. При цьому фундація та розвиток цих структур подаються автором через призму державницької історії, у сукупності воєнно-політичних, міжнародних та інших чинників, які визначили неповторний історичний шлях вітчизняних спеціальних органів.

Жвавий та інформативний виклад минулого «таємного фронту» автор розпочинає зі Стародавнього Китаю, «мистецтва бути невидимим» – ніндзюцу, а розповідь про вітчизняних розвідників – з Київської Русі. Мистецтво таємної війни українського козацтва, його сучасників – «ордену» опричників – підводить читачів до виникнення власне спеціальних органів як складової апарату державного управління. Розглянуто становлення поліцейського й охоронного апарату Російської імперії, їх органів в Україні. Із захопленням читаються оповідання про вітчизняних корифеїв кримінального розшуку та його організацію в дореволюційній Росії. Чимало уваги приділено царській жандармерії та охоронній (політичній) поліції, професіоналізм та ерудиція

співробітників яких не можуть не вражати і по цей день.

Висвітлено становлення та діяльність спеціальних служб української національної державності 1917–1920 рр., з-поміж яких виділяється контррозвідка «останнього гетьмана» Павла Скоропадського.

А. Чайковський вдало уникнув поширеної нині кон'юнктури, значне місце відвів розповіді про органи НКВС–НКДБ–КДБ–МВС СРСР та радянської України. Автор подає кваліфіковану розповідь про причини, механізм та трагічні наслідки незаконних репресій, одночасно демонструючи, яку важку ціну сплатили за них самі чекісти, що втратили у переддень Другої світової війни найбільш кваліфіковані та досвідчені кадри.

Зусиллями автора книги читачі можуть дізнатися про зв'язку співробітників спецслужб у протистоянні гітлеризму, ознайомитися з подвигами героїв-розвідників, «нелакованими» біографіями ушлавлених партизанських командирів – вихованців органів внутрішніх справ та безпеки.

Справді новачійними та пізнавальними (навіть для тих, хто цікавиться минулим спецслужб та внутрішніх справ) стануть біографічні нариси про міністрів внутрішніх справ радянської та суверенної України, через фокус життєписів яких подається еволюція побудови та службової діяльності української міліції за майже півстоліття.

Доступний за формою виклад матеріалу супроводжується фрагментами

документів, породжених діяльністю спецорганів. Широко використана мемуарна література. Книга містить численні історичні довідки, стислі біографічні оповідання, чудово проілюстрована.

Безсумнівно, рецензоване науково-популярне видання слугуватиме поширенню знань з історії вітчизняних правоохоронних органів, яка стала, нема де правди діти, очевидною жертвою політизованих перекручень та інформаційних ударів по інституту державності як такої. Особливе навчально-методичне, пізнавальне й професійно-виховне значення ця книга матиме для курсантів і слухачів вищих навчальних закладів СБ України та МВС України, які опановують знання з минулого своїх попередників та повчальний досвід оперативного мистецтва (в Національній академії СБУ, зокрема, з початку 1990-х років викладається спеціальна дисципліна «Історія розвідки та контррозвідки в Україні»).

Сподіваємося, що поява книги А. Чайковського «Айсберг» сприятиме формуванню патріотизму й професійної ерудиції захисників безпеки нашої держави, розумінню співгромадянами тих відповідальних та життєво важливих завдань, які вирішували попередники співробітників силових структур України.

Дмитро ВЕДЕНЄЄВ
доктор історичних наук,
професор, завідувач відділу
військової історії ННДІУВІ